

Чаканае і нечаканае

Брыль Янка. З людзьмі і сам-насам: Запісы, мініяцюры, эсэ. Менск: «Мастацкая літаратура», 2003.

Яны — дзьве кніжкі Янкі Брыля — стаяць на паліцы побач: «На съцежцы — дзеци» (1988) і «Дзе скарб ваш» (1997). Да іх прыуседзілася кніга выбранных лірычных замалёвак «Съцежкі, дарогі, прастор» (2001). Цяпер да іх далучыцца чацьвёртая сястрыца — «З людзьмі і сам-насам». Усе чатыры кніжкі надрукаваныя аднолькавым фарматам (70x100^{1/32}), дарма, што адна з іх выходзіла не ў «Мастацкой літаратуры», а ў сувятое памяці выдавецтве «Юнацтва». Перад імі ўсімі на паліцы стаіць зборнік «Вячэрняе» (1994), у якім і знаёмае з ранейшых кніг, і датуль не публікаванае. А перад «Вячэрнім» стаіць том «Ад сяўбы да жніва», юбілейны, да 70-годдзя аўтара складзены і выдрукаваны, але ж і з непублікаванымі раней апавяданьнямі. Ды на паліцы з «кнігазбораўскім» тамамі стаіць Брылёва «Запаветнае» (1999)...

Ня так яно й блага, калі за 16 гадоў выходзіць сем кніжак, ды калі тры з іх цалкам, а дзьве часткова арыгінальныя.

...Вось і знайдзеная «зачэпка», тыя сказы, з якіх можна пачаць пісаць водгук на новую кнігу Янкі Брыля.

Яе, новую кнігу, можна было б назваць і дзёньнікам чытача (прафесійнага чытача; так пісьменніка назваў ягоны сябар і калега Міхась Стральцоў), і кронікаю духове працы. Што гэта менавіта кроніка, съведчаць назвы разьдзелаў: «Дзевяноста шосты», «Дзевяноста сёмы»... Дзьве тысячы другім запісы, мініяцюры ды эсэ заканчваюцца. Ведаючы аўтара трохі бліжэй, насымлююся выказаць здагадку: ня ўсё, што цягам тых гадоў было запісаны ў ягоным нататніку, трапіла на старонкі часопісаў («Полымя», «Тэрмапілы», «Дзеяслоў») ды ў новую кніжку. Вось і сам аўтар прызнаеца: «Бывае ў маіх паводзінах трохі, а то і больш за трохі ранейшай, прысавецкай боязі ды асьцярожнасці, у тым ліку і ў запісах. Лайллю сябе на гэтым, дакараю, а потым бачу, што і яшчэ ня выжыў гэтага з сябе, каб цалкам». Гаворка тут, мусіць, аб рэчах «на злобу дня». Магчыма, нешта з іх і пакінутае на потым. Нешта, але ня ўсё. І той, хто пачытае запісы ў новай кнізе, або зъдзіўлены будзе, што Брыль (мажліва, як ніколі) наўпрост выяўляе сваю грамадзянскую пазіцыю, або скажа: «А вы што, чакалі ад гэтага чалавека

чагосьці іншага?» Ня ведаю, як хто, а я ў сэрцы запісаў і буду паўтараць сугучныя майм думкам і настроем Брылёвым словам: «У съязгах нашых многа съятла». Калі б раптам хто надумаўся правесьці конкурс вершаў, прысьвечаных нашаму Съязгу, я б парай у яму паставіць умову перад паэтамі: гэты Брылёў сказ павінен стаць ці абавязковым эпіграфам, ці абавязковым радком у верши.

У Брыля мастакоўскія рахункі з татальнаю сістэмай паняволення чалавека, бо што ні кажы, але ні за царом, ні за Польшчу эстэтычнае цэнзуры не было — яе ўвялі бальшавікі і фашисты. Вось чытае пісьменьнік Паўлюка Труса і адзначае, «як ён энергічна рос, як вызваляўся ад уплываў, выходзіў на сваё». І тут жа — пра ранньюю съмерць паэта: «...ён справіўся не дажыць да горшага, што пачалося з 1930-га...» І ў гэтым жа запісе: «Успаміналася і пра другога ранняга, Багдановіча, якога ў гады вынішчэння магла б, вельмі проста, ня выратаваць ад карнікаў і геніяльнасць».

Як правіла, фізічнае ўратаванье пісьменьніка ў 1930-х азначала ягоную съмерць (поўную ці частковую) як мастака, бо сацрэалізм — творчы метад, замешаны на страху. Праглядваючы «цяжкі ды змрочны пяты том» Поўнага збору твораў Янкі Купалы, том «з «паэзіяй» трыштатага — сорак другога гадоў, вельмі далёкай ад Яго таленту», Янка Брыль не асуджае паэта, а шкадуе, бо ня можа ня ўбачыць «падобнае і ў самога сябе». І ў іншым запісе прызнаецца: «Востра адчулася, што маё, у той ці іншай меры аўтабіографічнае, перш за ўсё «Птушкі і гнёзды», трэба было напісаць з усёй безагляднай, бязылітасной шчырасцю, чаго я не зрабіў на ўсю моц, з той асьцярожнасцю, аглядкай, з тым страхам, які абумоўліваў і мой сацрэалізм...» І яшчэ прызнаньне: «...мала і не на ўсю сілу мною зроблена, і лепш ды больш ужо ня зробіцца». Мусіць, пагарттаўшы той пяты том Купалавых твораў, пісьменьнік зрабіў і такі запіс, які чытаеца як эстэтычны запавет: «Пасьмяротны Поўны збор твораў. На тое, каб пакараць маю памяць доказамі, колькі непатрэбнага і шкоднага я напісаў...»

І калі пісьменьнік, як ніхто з ягоных калегаў, такі шчыры і нават бязылітасны сам з сабою, дык пагатоў ён павінен быў сказаць і нямала сказаў, што ён думае пра грамадскія і літаратурна-мастацкія справы. Не забудзем, што кніга ўбачыла съвет на восемдзесят шостым годзе жыцьця яе аўтара. Добра пазайздросціўшы творчаму даўгальцу пісьменьніка, адзначым і такое: сам узрост дае яму права быць гранічна шчырым.

Ня гэтак пра боязь ды асьцярожнасць, выкліканую грамадска-палітычнымі абставінамі, піша Янка Брыль у гэтай кнізе. Штосьці, як тое нярэдка бывае ў літаратурным жыцьці, уразіла ці абрэзіла ягонае эстэтычнае або маральнае пачуцьцё. А вось не апублікуеш зафіксаваныя на паперы ўражаныні й думкі. Ці мала ёсьць жыцьцёвых абставін, якія змушаюць нас не съпяшацца з выказваннем свайго абурэння, устрымашца, адкласці на потым?.. А нешта, што ў свой час пісьменьнік ўсіхвалівалася і ўстурбавала, так і ня трапіла ані ў нататнік, ані — тым больш — на старонкі кнігі толькі таму, што «за ўсім жыцьцём пяром не пасыпееш». І Брыль, згадзіўшыся з гэтым трапіным назіраньнем-выказваньнем Аляксандра Салжаніцына, занатаваў яго.

У нечым гэтая кніжка, яе сюжэты прадказальнія. Быць таго ня можа, каб Янка Брыль не напісаў штосьць пра сабакаў. Або ластавак. Ці буслоў. Любіць ён іх. У новай кнізе і пра «двубой» салаўёў, і пра пачутую перапёлку, якую «ласкава, па-песеннаму» захацелася назваць перапёлачкаю. І ў той самай мініяцюры — верш у прозе пра жораваў: «Ня толькі чуў ужо іх галасы з таго... ніzkага лугу, — аднаго назіраў у палёце. І ня ў тым характэрным для жораваў паэтычна-вырайным клінаваныні неба, а нізка над дарогай, над краем лесу, калі я, захоплена спыніўшыся, то бачыў, то ня бачыў, то зноў бачыў яго, шэра-магутнага прыгажуна, у ажурна-сетачных прасьеветах лісцяных ці хвойных вяршыняў. У нейкім

звычайным, будзённым клопаце ён аднекуль або кудысьці съпяшаўся, і гэта было для мяне незвычайна і люба». А мініяцюра пра чорнае кацяня, што прыгрэлася каля слоіка з сырадоем, магла б стаць адпраўным пунктам для семінару «Мастацкая дэталь, або Як нараджаюцца мініяцюры». І — пераходзячы ад братоў нашых меншых да людзей — не магу ўяўіць Брылёва кнігі бяз згадкі пра Льва Талстога, без цытаты з яго. У новым зборніку ён піша і пра Аляксандру Талстую (ейную книгу «Дочь»), і пра Янку Купалу, і пра Якуба Коласа, і пра Веру Палтаран, Рыгора Бярозкіна, Аляксея Пысіна, Уладзіміра Калесніка, Фёдара Янкоўскага, Міхася Стральцова, Алеся Адамовіча...

Працяглы час ведучы з пісьменнікам часопіса-і кнігаабмен, заўважыў я, што ў Брылёвай бібліятэцы нямашака твораў фантастаў. Пагатоў у той «шрафе Найлепшых», пра якую піша сам пісьменнік і ў якой стаяць кнігі Максіма Гарэцкага, Лукаша Калюгі, Міхася Стральцова... А тут — неспадзянка: не адна зацемка пра Рэя Брэдбери, якога я чытаў ужо даўнавата і стыль якога запаў у душу. Нават цікава: хто ж гэта рэкамендаваў кнігу амерыканскага фантаста Янку Брылю? Ці не ягоныя фізікі-матэматыкі — сын ды ўнук? Вось жа дзед не бяз гонару піша, што ўнук упадабаў паэзію Алеся Гаруна, ставіць яе адразу ж за паэзіяй Багдановіча. Значыць, мае густ.

Або яшчэ адзін запіс:

«Ман, «Доктар Фаўстус».

Свабода ў мастацкай павольнасці, поўным праве гаварыць грунтоўна і няспешна, што я рассмакаваў яшчэ ў «Іосіфе і яго братах». Гавару як хачу, і нікуды вы ня дзенецся, будзеце слухаць мяне, плысьці са мною, куды я хачу».

Міжволі ўсьміхнешся: частавата бывае так, што бяру з паліцы адзін з тамоў «Іосіфа і яго братоў», разгортваю на любой старонцы і чытаю, і каторы раз зачытваюся, плыву съследам за Томасам Манам да шатроў Якуба-Ізраіля, у зямлю Егіпецкую... Ёсьць у гэтым запісе захапленыне майстра «малога жанру» майстэрствам эпіка. І майстэрствам перакладчыка — Васіля Сёмухі, якога ён, Брыль, «ужо стаміўся хваліць», але хваліць у гэтай кнізе — з розных нагодаў — ці не чатыры разы, бо «трэба зноў» сказаць добрае слова. Мне цікава, што напішацца пра Сёмуху яшчэ, бо заўважыў я на стале ў Брыля два пераклады Бібліі: сінадальны і Сёмухай.

Кнігу Кнігаў пісьменнік таксама абысьці ня можа. Яна цікавая яму як помнік літаратуры. Што Брыль — вальнадумец, у тым можна пераканацца, гартаючы і самы новы зборнік. Ня верыць ён у жыцьцё вечнае і ўваскрасеньне мёртвых, і Хрыстос для яго — толькі чалавек. Як і належыць людзям, закранутым цывілізацыяй, з павагаю паставімся да поглядаў чалавека, які не мяняў іх праз усё сваё самастойнае жыцьцё (вольнадумны дух працінае ягоныя творы, пісаныя яшчэ за Польшчу).

Хрысьціянства — незалежна, рэлігія гэта, як для адных, і філософска-этычная сістэма, як для другіх — ёсьць грунтам маральнасці народу, разумных паводзінай чалавека. Тыя маральнія нормы ўвайшлі ў кроў людзей. Як у гэтым абрэзку:

« — А дзякую вам, дзякую! — малёкае жабрачка, прымаючы шчодрую міласціну мukoю.

— Богу съвятому! — адказвае гаспадыня».

Усё ў руцэ Божай. Бог дае адным, каб яны дзяліліся з іншымі. Сёння Бог даў, а зутра можа ня даць. У пісьменніка каментар больш секулярызаваны, але трапны: «Сыціласць правільных чалавечых паводзінаў. Народнае гэта». І дадае: «І маміна».

Вобраз маці неадменна прысутнічае ў творах Янкі Брыля й тады, калі ён піша пра слова. А пра слова Брыль ня можа не пісаць. І пра чутае ад маці, і ад землякоў, і далёкіх людзей, і пра вычытанасць ў кнігах.

Мусіць жа, у шмат разоў чытаным Купалавым вершы «Мая навука» ўвагу пісьменніка спыняе раней не заўважаны образ:

Душу акрылялі прыгожасьці съвету,
Па гонях пад небам лунала яна,
Купалася ў сонцы **вясёлкай расьпетай...**

І пасыля гэтага ён бачыць вясёлку «яшчэ раз інакш».
Гадоў колькі назад чытаючы Купалавы вершы запар, я паставіў быў птушачку насупраць радкоў:

Аслу з напоўненай машною
Леў акаваны лапы ліжа...

Пры адпаведным выпадку меўся працытаваць іх. А вось Янку Брылю кінуўся ў вочы наступны за гэтымі радкамі радок-вобраз:

Рака затоўчана крывёю...

Нельга не згадзіца з пісьменьнікам, што праз вылучанае слова «бачыцца ня толькі чырвонае, кроў, але і... мяса, целы забітых». Праз гэтае слова «жудасьней даходзіць» вобраз, карціна.

І сам Брыль праз слова стварае непаўторныя вобразы. Прыкладам, луг можна скасіць, але можна й палажыць, як у дужаныні, у бітве. Вось чытаем у адным з записаў:

«...Як мы ўтрох, наш Міша, Валодзя і я, да сънеданьня палажылі старому Калесніку добрую лугавіну над Сэрваччу — зноў прыгадалася тая раніца, той росны луг, спраўныя косы, маладыя сілы і дружба наша съветная, нейкая затоечная песня роднай сувязі з прыродай і сялянскай працай...»

Тут празаічны тэкст ператвараецца ў верш дзякуючы ня толькі настраёвасьці, танальнасьці, але й канструкцыі: гэтае шматкроп'е на пачатку, адсутнасьць самога па сабе зразумелага ўступу надае яму пругкасъці, лаканічнасъці.

Або вось: «Праз чырвоныя, жоўтыя і блакітныя, рознафарматныя шыбіны ды шыбінкі касыцельнага вітражу відно, як у сонцы варушаща лапы сасны, неад'емна дасканалічы красу». Ці вось гэтае: «Едуchy ў родныя мясыціны, з акна электрычкі гляджу, як да густога высокага ельніку прысуседзіўся нейчы белы, у квечені, ціхі садок». Гэткія мініяцюры нагадваюць мне вершы японскага складу.

Багавейлівасьць перад усімі праявамі жыцьця — мусіць, так можна было бы акрэсліць асноўную танальнасьць кнігі. Мы адыдзем, а яно, жыцьцё будзе працягвацца. Янка Брыль знаходзіць вобраз, які сімвалізуе яго няспыннасъць: «Якое б гора ні было, як ні плакалася б рассказываючы пра яго, а бульбы трэба наабіраць. І яна абірае яе, нейчая ціха-цярплячая матуля». Пісьменьнік рады, што такое — багавейлівае — стаўленыне да жыцьця бачыць і ў творах калегаў. І цытуе: «Состояние души такое, при котором ясонополянский мудрец записал поразившие меня когда-то слова: «Вышел в Заказ вечером и заплакал от любви, благодарной за жизнь».

І ў гэтай багавейлівасьці, мусіць, і крыеца, сутнасъць літаратуры. Янка Брыль піша:

«Якое жыцьцё, такая і літаратура» — у сэнсе адлюстраванья.

Значыцца, жыцьцё як мага ніжэй апусыцца і туды ўжо цягнуць літаратуру?..»

Паэзія — а ў класічнай эстэтыцы гэта ўся літаратура — *вырастает* з бруду, са съмецьця, як пісала паэтэса, а не *урастае* ў яго. Яна ёсьць адмаўленнем бруду.

Новая кніга Янкі Брыля ёсьць фактам паэзіі.

Анатоль СДАРЭВІЧ.

З чаго складающа вершы

Валянціна Аксак. Віно з Каліфорнії. Менск, «Юніпак», 2003.

Чацьвёртая кніжка паэзіі Валянціны Аксак «Віно з Каліфорнії» зъяўляеща своеасаблівым працягам яе папярэдняга зборніка «Антычны дождж», дзе вершы прасякнутыя класічнымі рэмінісценцыямі, згукамі сусъветна вядомых элінскіх ды рымскіх міфаў, якія так нязмушана спалучающа ў Аксак з сучаснасьцю. Крытыхі зауважылі ў «Дажджы» перш-наперш колькі спавядальна-съмелых вершаў. І сапраўды, для беларускай жаночай паэзіі непрыкрыта-эратачныя матывы малаўласцівыя – больш прынятыйя паўнамёкі ды паўпрызнаныні; ёсьць кахраньне (прабачце, чарговае Кахраньне) і аніякага сэксу ў сэнсе звычайнай пачуцьцёвасці, не афарбаванай гэтым вялікім пачуцьцём. Аднак мала хто зразумеў, што эратычны напал – толькі спосаб сказаць «не» зьнешняй і ўнутранай несвабодзе, якую закладае ў жанчын і сам лад жыцьця сучаснай цывілізацыі, і біялагічная зададзенасць – інстынкт/абавязак нараджаць/выхоўваць наступнае пакаленьне. У гэтым сэнсе «Віно з Каліфорнії», хай там і няма такога россыпу імёнаў-спасылак на элін-рымскую міфалогію, – працяг «Антычнага дажджу», шляху да свабоды, да ўласнага Я, працяг намаганьняў любога разумнага чалавека дайсыці да сябе сапраўднага, змыўшы-саскрэбшы ўсё зьнешняе, наноснае, выпадковае.

Лейтматыў зборніка, як і назначана ў анататыі, — вяртаньне ў Смалічы, родную вёску паэткі, з усіх жыцьцёвых вандровак. А вандровак стае – Гётэборг, Варшава, балгарскі Нэсэбр, Вільня, Прага... колькі яшчэ не названых пайменна месцаў і краінаў?.. Колькі яшчэ кропак прасторы і часу, дзе раптоўна-яснай робіща балючая любоў да першазьевданага ў гэтым жыцьці кутка? І вось чакаюць з усіх шляхоў самотную вандроўніцу маладзенъкія смалічоўскія клянкі, і вінаваціца перад ёй бусел за зімовы адлёт, і смыліць яе сэрца па цэлых ды не асьвячоных агнём вокнах хат, і душа «блукае па замшэлым даляглядзе» той вёскі, дзе «толькі дзікі квет шыпшыны»... Тая вёска, дарэчы, мае строгія, выпрацаваныя пакаленіямі жыхароў правілы паводзінаў, за парушэнне якіх кожны раз даводзіцца плаціць – вось дробязь, здаецца, пасадзіла замест шыпшыны ружы, але «не ўтрымала звычай, то й плачу плачам...» Там, у той вёсцы, жывуць мама і тата, любімыя, яшчэ ня страчаныя, але дачка ўжо сумуе «па вашай слодычы» і просіць Бога аддаліць час, калі на яе тонкія плечы ляжар аховы роду, таго роду, дзе пераклікаюцца з пакаленінем ў пакаленіне жаночыя імёны Марыі і Магдалены...

Аднак паэтка, можа сама таго не жадаючы, выбілася са звыклага шэрагу пакаленіяў, якія капалі бульбу, падсушвалі сена ды, пажагнаўшы, здымалі кляновы лісіцік са сувежасці печанага бохану. І не гарадское жыцьцё-быцьцё ў Радзім-пад'езьдзе, дзе «енкі, лаянка, грэзьбы, праклёні/ б'юць пад дых, пад сэрца, пад лона», таму віною (калі ўвогуле ёсьць віна ў адрозненні ад іншых). Ад звычайнага-звычайсага съвету аддаліла яе паэзія, што «абрынулася/ як пажада да чужога мужа», якая «не прафесія» і якая патрабавала, каб «З болю,/ пакутаў ды жарсыцяу/ складаліся вершы...» Ну што тут сказаць ці парайць? Сапраўднае, высокое, калі яно прыходзіць, патрабуе сваёй даніны і, калі шчыра, жадаючых заплаціць заўсёды значна болей, чым здатных. Валянціне Аксак пашчасыціла быць сярод гэтых здатных, і той, хто разгорне ейную кніжку «Віно з Каліфорнії» ня-віннага памаранчавага колеру і апыненца сярод пахкіх п'янкіх вобразаў цяперашній/заўсёднай мянчанкі/смалічанкі, не пашкадуе аб страчаным часе і, магчыма, знайдзе каштоўную падказку на ўласным шляху да свабоды і чалавечнасьці.

Лера СОМ.

Урок арыфметыкі

Великие писатели XX века (серыя «Великие XX века»). Укладаньне, агульная рэдакцыя, пасъялоў П. В. Васючэнкі. М.: Мартин, 2002.

Гады тры таму ў газеце “Кніжное обозрение” была надрукаваная невялічкая рэцэнзія — «Шесть наших из сотни». Разглядалася ў ёй кніга «100 писателей XX века», выдадзеная ў Чалябінску. Кніга тая была перакладзена з нямецкае мовы, і рэцэнзент Я.Баханаў вельмі крыўдаваў, што былі пададзены ў ёй толькі шэсць біяграфічных партрэтаў расейскамоўных пісьменнікаў — Міхаіла Булгакава, Максіма Горкага, Уладзіміра Маякоўскага, Уладзіміра Набокава, Барыса Пастранака і Аляксандра Салжаніцына. Праўда, адзначым дзеля справядлівасці, прызнаваў ён і тое, што ў апошнія тры чвэрці мінулага стагоддзя рускія пісьменнікі наўрад ці маглі прэтэндаваць на сур’ёзны ўплыў на сусветную літаратуру.

Але ж гэта справа і воля складальнікаў, іх прэрэгатыва — каго ўключаць у зборнік, а каго пакінуць па-за яго межамі. Таму цалкам натуральна, што нямецкая складальнікі аддавалі перавагу нямецкамоўным творцам. Нямеччыну ў той кнізе презентавалі чатырнаццаць імёнаў, Аўстрыю — ажно адзінаццаць (пасправайма назваць ня тое што адзінаццаць, а хача б пяць аўстрыйскіх літаратаў сусьветнага уздоўжні!), Швейцарыю — чатыры...

Аднак гутарка тут пойдзе пра падобную, але разам з tym і зусім іншую кнігу. Называеща яна «Великие писатели XX века», і пабачыла съvet у маскоўскім выдавецтве «Мартин» у шматтомной і, напэўна ж, бяспройгрышнай серыі «Великие XX века». У той серыі выходзяць тамы, якія можна было б, зразумела, умоўна, назваць «бульварнымі» — «Катастрофы», «Мистические тайны», «Преступления», «Скандалы», «Тайны НЛО». Іншыя маглі б прэтэндаваць на статус «мяшаных» — «Тайны Третьего Рейха», «Тайны спецслужб». Да «высакалобых» трэба было б аднесці «Ученых», «Правителей», «Художников», «Мыслителей», «Музыкантов»).

Да апошняй кагорты належыць і важкі том «Великие писатели XX века». Ягоным складальнікам, аўтарам прадмовы, шэрагу артыкулаў, пасъялоў, а таксама «Кароткага слоўніка літаратуразнаўчых тэрмінаў і паняццяў» выступіў драматург, празаік і літаратуразнаўца Пятро Васючэнка.

Ён жа здолеў сабраць больш чым пачэсную кагорту аўтараў, якія напісалі сотню біябібліографічных артыкулаў. Сярод іх — шаноўныя дацэнты і прафесары некалькіх вышэйшых навучальных установаў Менску, съпецыялісты, якія ня толькі маюць тэарэтычны досьвед у той ці іншай літаратуры, але й выкладаюць адпаведныя прадметы, узначальваюць кафедры. Да прыкладу, Пятро Васючэнка загадвае кафедрай беларускай мовы і літаратуры Менскага дзяржаўнага лінгвістычнага універсітэту, агульнапрызнаны аўтарытэт у амерыканістыцы, аўтар манаграфіі «100 пісьменнікаў ЗША» Юрый Стулаў загадвае там жа кафедраю замежнай літаратуры, паланістка Галіна Тычка зьяўляецца дацэнтам Беларускага дзяржаўнага педуніверсітэту, а Ірина Шаблоўская, якая съпецыялізуецца па чэшскай літаратуре, доўгі час ачолвала кафедру замежнае літаратуры ў Белдзяржуніверсітэце, чытала лекцыі ў Гішпані...

І справа тут зусім ня ў тытулах — праста мінуўся ўжо той час, калі падобную кнігу мог скласыці дылетант або праста штатны супрацоўнік выдавецтва. Што ж да тытулаў і рэгаліяў, дык іх больш чым дастаткова ў прадмове. Складальнік на амерыканскі манер (узгадайма даўжэзныя цітры галівудскіх блокбастараў!) выказвае шчырую падзяку за дапамогу, парады і каштоўныя кансультациі вы-

даўцам, культуролагам, крытыкам, літаратуразнаўцам, навукоўцам, пісьменьнікам і перакладчыкам – ад Лявона Баршчэўскага да Вячаслава Чамярыцкага.

І калі ўжо вяртасца да арыфметыкі, дык у «залатую» сотню гігантаў сучаснага прыгожага пісьменства – ад Абэ Коба да Шоў Джорджа Бернарда – П. Васючэнкам уключана тры (згадайма даўнюю крыўду расейскага рэцэнзента!) персаналіі беларускіх пісьменьнікаў! Гэта Янка Купала, Васіль Быкаў і Уладзімір Карагаевіч. Чаму менавіта яны, а не, скажам, класічнае сузор’е – Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч – зноў жа пытаньне да складальніка, які палічыў, што сёньня менавіта ягоная «тройца» найлепш рэпрэзентуе ў съвеце беларускую літаратуру мінулага стагоддзя. Хаця ізноў жа, ня толькі мінулага. Дзякуючы строгаму храналагічнаму прынцыпу – а ў зборнік уключаныя асобы, якія праўжылі ў XX стагоддзі хатця б адзін дзень – атрымліваеща, што ў пэўнай ступені ахоплена і літаратура XIX стагоддзя. Большая частка зямнога жыцця і асноўныя творы Жуля Верна, Эміля Залія, Генрыка Ібсэна, Льва Талстога, Антона Чехава, Оскара Уайльда належала дзесятніцатаму стагоддзю, але іх уплыв на літаратурны працэс наступнага стагоддзя быў настолькі магутны, што такое ўключэнне выглядае цалкам мэтазгодным і заканамерным. З другога боку, разглядаеща ў книзе і творчасць майстроў, якія жывуць, а некаторыя працягваюць і плённа працаваць у нашыя дні. Гэта Чынгіз Айтматаў, Габрыэль Гарсія Маркес, Гюнтер Грас, Чэслаў Мілаш, Аляксандар Салжаніцын... Такім чынам перакінуты масток і ў XXI стагоддзе.

Згадаем тут яшчэ раз даўнюю крыўду расейскага рэцэнзента і супакоім яго – рускіх пісьменьнікаў пададзена тут ня шэсьць, а ўтрайа болей. Дзеля справядлівасці мусім адзначыць і тое, што Іосіф Бродскі ды Уладзімір Набокав належала ня толькі да расейскай, але і да амерыканскай літаратуры, бо доўгі час жыл і працавалі ў Злучаных Штатах, пісалі па-расейску і па-ангельску, а апошні дык яшчэ і па-французску!

А ўвогуле з вызначэннямі ў прыналежнасці да той ці іншай літаратуры нярэдка ўзвікаюць пэўныя складанасці, а то і парадоксы. Да прыкладу, ірландскі драматург Самюэль Бекет пісаў на французскай і на ангельскай мовах, аўстрыйскі і чэшскі празаік Франц Кафка пісаў на нямецкай мове, а літаратурныя творы тытана індыйскай культуры Рабінраната Тагора ствараліся на бенгальскай і ангельскай мовах.

Заўважым таксама, што нярэдка — але гэтаксама заканамерна і аб'ектыўна — контрастуюць па велічыні подпісы, якія вызначаюць імя (а калі трэба — імёны і псеўданімы), а таксама творчыя амплуа. Жан Ануі вызначаны як французскі драматург, Міхаіл Булгакаў — як расейскі празаік і драматург. Затое Герберт Уэлс — англійскі празаік-фантаст, драматург, публіцыст, крытык, грамадскі дзеяч, гісторык, вучоны-біёлаг. А першы афрыканец, які атрымаў Нобелеўскую прэмію па літаратуре, Воле Шайінка вызначаны ні больш ні менш як нігерыйскі празаік, драматург, паэт, публіцыст, тэатральны рэжысёр, кінасцэнарыст, артыст кіно і палітык!

Верагодна, што была ў складальніка немалая спакуса прысьвяціць кнігу нобелеўскім лаўрэатам у галіне літаратуры: колькі лаўрэатаў – столькі і вялікіх пісьменьнікаў, ад Армана Сюлі-Прудома да Гюнтера Граса! Аднак агульнавядома, наколькі суб'ектыўнымі бывалі часам сябры нобелеўскага камітэта! Нярэдка прэміі ўручаліся ім з кан'юнктурных меркаваньняў, часам на рашэнні шведскіх акадэмікаў уплывалі і палітычныя сімпаты. Да прыкладу, не дачакаліся сваёй Нобелеўской прэміі такія мэтры як Франц Кафка, Астрыд Ліндгрэн, Джэймс Джойс, Марсэль Пруст, Станіслаў Пшибышэўскі, аднак іх персаналіі ўключаныя ў кнігу.

А ў сваім выбары, як дэкларуе ўпраўляючы асаба, аўтары і складальнік кіраваліся магутнасцю таленту, уплывам напісанага ім на

сусьветны літаратурны працэс, усеагульным прызнаньнем і грандыёзнасцю створанага майстрам мастацкага съвету. Пры гэтым відавочна і памкненые пазбавіца снабісцкіх комплексаў, надаць увагу ня толькі так званым «сур'ёзным», элітарным аўтарам, але і літаратарам, якія працавалі ў жанрах фантастыкі, прыгодаў, дэтэктыва, а таксама дзіцячай літаратуры.

Улічаны таксама асаблівасці літаратурнай геаграфіі, прычым ахоплены практична ўсе рэгіёны съвету — прадстаўленыя ў гэтым томе Еўропа, Азія, Паўночная, Лацінская і Паўднёвая Амерыка, Афрыка. Акрамя згаданых ужо майстроў слова знайдзе заўзятар літаратуры біяграфічныя партрэты амерыканца Джэрона Дэйвіда Сэлінджа, балгарына Паўла Вежынава, бельгійца Марыса Метэрлінка, ізраільцяніна Шмуэля Ёсефа Агнона, іспанца Федэріка Гарсія Лоркі, нарвежца Кнута Гамсунна, чылікі Габрыэлы Містраль і многіх іншых. Хіба што кітайцы аказаліся абыдзеныя ўвагаю складальніка і аўтараў.

Але ж закіды паводле складаньня будуць ня толькі ў іх. Мастак-рамантык расчаруецца, калі ня знайдзе ў зъмесце Аляксандра Грэна, беларуса паводле паходжанья. Інтэлектуал заяўіць, што несумненна хіба — адсутнасць такога волата, як чэх Мілан Кундэр, а таксама ягонага суайчынніка Богуміла Грабала, «Гашака другой паловы стагоддзя». Украінец, мажліва, абурацьмеецца, што няма артыкула пра Максіма Рыльскага. Прыхільнік літаратурнай моды будзе наракаць, што абыдзены ўвагаю бразілец Паула Каэлья. Ну а заўзятары прыгодаў Гары Потара, напэўна ж, наракацьмуюць, калі дазнаюцца, што ня ўключаная англічанка Джана Роўлінг з фантастычнымі накладамі яе «сямікніжка». Але, паўторымся, немагчыма дагадзіць усім...

Дзеля зручнасці карыстаньня — а выданьне гэтае можа служыць кнігаю для чытаньня, даведнікам, вучэбным дапаможнікам і нават своеасаблівай шпаргалкаю — аўтары мусілі жорстка структураваць біяграфічныя артыкулы. На пачатку кожнага з іх, як ужо было адзначана, падаюцца поўнае імя пісьменніка, а калі ёсьць, то і псеўданім (псеўданімы), даты жыцця, называеща краіна або краіны, якія ён рэпрэзентуе, мова ці мовы (калі іх некалькі), на якіх пісаў ці піша творца, а таксама ягонае творчае амплуа (напрыклад, драматург, празаік, літаратурны крытык).

Далей ідуць наступныя разъдзелы:

«Цытата» — выразная вытрымка з твора літаратара, якая дае ўяўленьне пра ягоную манеру, стыль, творчае крэда або съветаўспрыманье. «Асноўныя этапы жыцця» — гэта храналагічнае апісаньне самых значных падзей з біяграфіі. «Асоба і яе съвет» — кароткі творчы партрэт аўтара, у якім, тым ня менш, паказаны творчы сусьвет майстра, съвет, які існуе паводле ўласных законаў, у сваіх прасторава-часовых каардынатах, са сваімі насельнікамі. «Асноўныя творы» — пералік самых значных прац і твораў з указаньнем іх жанравай прыналежнасці, часу напісаньня, публікацыі або сцэнічнага ўласбленія.

Вельмі цікавым дадаткам да гэтых артыкулаў ёсьць укладка з амаль паўсотняю фотапартрэтамі майстроў піра. Адны з гэтых выявяў — класічныя, хрэстаматыйныя, пазнавальныя — як Уладзімір Маякоўскі, увасоблены мэтрами фотамастацтва Аляксандрам Родчанкам. Другія — амаль што дагератыпы, з выразным адбіткам даўніны — як парадныя або пастановачныя партрэты Герберта Уэлса ці Марка Твэна. Трэція — сюжэтныя, а таму нечаканыя, як партрэты Уільяма Фолкнэра ці Эрыха Марыя Рэмарка.

Несумненна цікавым, а ў нечым нават эпатажным уяўляеца пасыляслоўе П.Васючэнкі, у якім зробленая спроба намаляваць абагулены партрэт Вялікага Пісьменніка XX стагоддзя, пададзены досьці неардынарныя, а часам і спрэчныя назіраныні і высновы. Вялікі Пісьменнік уяўляеца П.Васючэнку найперш носьбітам асаблівых, патаемных ведаў, назапашваныне якіх папярэднічае ства-

рэнъню шэдэураў. На жаль, веды гэтая грунтуюцца на негатыўным жыцьцёвым досьведзе. Шчасылічыкаў сярод творцаў куды меней, чым асобаў з драматычным і нават трагічным лёсам. Досьвед пераменаў прафесіяў, жыцьцёвага ладу, поглядаў, сівераўспрыніяцца – устойлівая і характэрная рыса класіка.

Найважнейшай крыніцю пісьменніцкіх ведаў ёсьць і адкуацыя, звесткі, здабытыя з дапамогаю чытання. Вялікі пісьменнік XX стагоддзя ня толькі майстра піра, але і інтэлектуал, нярэдка і стваральнік новай філасофіі. Гэта «пісьменнік-бібліятэка» (Х.Л.Борхес), «пісьменнік-энцыклапедыя» (Дж.Джойс), «пісьменнік-слоўнік» (М.Павіч), «пісьменнік-архіў» (А.Салжаніцын).

Вялікі пісьменнік ня толькі адлюстроўвае сівет, але і пераўтварае рэчаіснасць. Ён стварае свой сусьевет з аўтаномнай сістэмай каардынатаў, з непаўторным часам і прастораю. Аднак мадэльянанье сусьевету перадумоўлівае ня толькі аналіз, але і прагноз. Энергія генія, скіраваная на час і прастору вакол яго, накроўваеца і на яго. Пісьменнік ня толькі прадбачыць лёсы – свой і чужыя – ён праграмуе іх.

Чытач можа і не пагадзіцца з меркаваньнемі П.Васючэнкі, аднак мімаволі зауважыць, як вялікія пісьменнікі вырастаюць са свайго часу і займаюць свае «экалагічныя нішы» ўжо ў ХХI стагоддзі.

Завяршаюць гэтае цікавае выданье несумненна патрэбныя, карысныя, але ўсё ж хутчэй службовыя дадаткі. Маецца на ўвазе «Кароткі слоўнік літаратурно-разнаўчых тэрмінаў і паніццяў» з двух дзясяткаў артыкулаў (ад «Абсурду драмы» і «Авангардызму» да «Экспрэсіянізму» і «Эпічнага тэатру»), а таксама «Бібліографія», куды ўключаныя хіба што самыя грунтоўныя і салідныя, а нярэдка і шматтомныя рускамоўныя і англамоўныя манаграфіі ды энцыклапедыі, якімі карысталіся аўтары або раяць да азнямлення чытачу.

Патрэбным жа і карысным будзе гэтае выданье сапраўды шырокаму колу чытачоў і, калі ўжыць звыклую цяпер кампьютарную тэрміналогію, дык і карыстальнікаў. Ад школьнікаў-старшакласнікаў, студэнтаў і аўтографіентаў да інтэлектуалаў, якія цікавяцца прыгожымі пісьменствам, ад бацькоў і настаўнікаў, якія імкнуцца прывіць дзесяцям любоў да чытання, да літаратурных гурмэ, якія папаўняюць сваю эрудыцыю і раскашуюць над падобнымі выданьнямі.

Можна толькі пашкадаваць, што, на жаль, вельмі мала кніг з серыі «Великіе ХХ века» трапляе на беларускіх кніжных рынак, бо распаўсюджваюцца яны пераважна ў Рэспубліцы Беларусь. Затое радуе іншае. Аўтары ажыццяўлі пастаўку ў суседнюю краіну і ня толькі ўсе — на ўсю расейскамоўную інфармацыйную прастору — на газу альбо нафты, а паўнавартаснага інтэлектуальнага прадукту. А менавіта гэта найболей цэнніца ва ўсім цывілізаваным сьвеце! Прыйгядайма, што самы багаты чалавек на планете — амерыканец Біл Гейц, які распаўсюджвае якраз інтэлектуальны прадукт — кампьютарныя праграмы і г.д.

Калі падобную кнігу складалі б амерыканцы, «залатая» сотня выглядала б інчай. Але калі кніга складалася б у суседній краіне, дык цалкам верагодна, што аніводзін беларускі творца не патрапіў бы на яе старонкі. Дзеля таго, каб пераканацца ў гэтым, варта зірнуць на вокладку. На чатырох (з сямі) міні-партрэтах фігуруюць расейцы.

Вось такая арыфметыка.

На сёньняшні дзень.

А на перспектыву вельмі добра было б, каб аўтары пераклалі гэтае выданье на беларускую мову. А яшчэ лепш — грунтоўна перапрацавалі, дадалі айчынных персаналіяў, працы таварыў з перакладзенага на беларускую мову. Каравае — каб зрабілі яшчэ больш беларускацэнтрычны варыянт кнігі і неўзабаве здолелі выдаць на нашае зямлі!

Уладзімір СЛУЧЫКАЎ.